

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ MUSIL¹

«Το έργο του οποίου είμαι αφέντης και δούλος»
Claudio Magris*

Robert Musil

Briefe (1901-1942), Rowohlt, 1981.

Letres, Paris, Editions du Seuil, 1987.

Η πρώτη επιστολή που διαβάζουμε στην αλληλογραφία του Musil είναι από εκείνες που δέχονται καθημερινά οι εκδοτικοί οίκοι και οι κριτικοί που γράφουν στις εφημερίδες: μια σεβαστή παράκληση να αναγνωστεί και ενδεχομένως να δημοσιευθεί το χειρόγραφο του. Ακόμη και οι επιστολές που έχουν γραφεί στις πιο δραματικές στιγμές — μετά το Anschluss, λόγω χάριν, μέσα στην αγωνία της πολιτικής μετανάστευσης και της εξορίας — ή εκείνες που πραγματεύονται προσχέδια και συνθέματα του *Ανθρώπου χωρίς ιδιότητες*, δεν είναι, σε πρώτη ανάγνωση, πιο εντυπωσιακές από αυτή τη σεβαστική και επίμονη αίτηση του νεαρού συγγραφέα.

Αυτή η αδιαφάνεια είναι μία από τις ιδιότητες της μουζιλιακής αλληλογραφίας: οι επιστολές του συγγραφέα απαντούν σε πρακτικές απαιτήσεις, επιζητούν τη στήριξη, τη δημοσίευση ή μια αντιμισθία, αποκρίνονται σε κάποια παρατήρηση, απευθύνουν δυο θερμά λόγια σε ένα φίλο ή στα παιδιά της γυναίκας του Martha, από τον πρώτο της γάμο. Συχνά οι επιστολές των συγγραφέων απευθύνονται περισσότερο στην υστεροφημία παρά στους παραλήπτες τους και συνεπώς είναι τόσο πιο αμφίσημα στυλιζαρισμένες όσο περισσότερο ο συγγραφέας βανκαλίζεται σχετικά με την αυθορμησία του. Στον Musil, η αυταρέσκεια σχετικά με τα βάρη και τις αντιφάσεις του εγώ — πάντοτε δικαιολογημένες και σίγουρες πως θα βρουν κατανόηση και σεβασμό από τους κριτικούς και τους αναγνώστες, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν ομολογούν λάθη και αδυναμίες — είναι μειωμένη στο ελάχιστο. Εξ ου και η σκοτεινή αυθεντικότητα αυτών των επιστολών, η επιφυλακτικότητά τους. Η αλληλογραφία είναι μια σχεδόν απρόσωπη μαρτυρία που, χάρις στη διαύγεια και ενίοτε στην ψυχρότητά της, καθιστά υποδειγματική την ύπαρξη του Musil, την ύπαρξη δηλαδή ενός κάποιου συγχρό-

νου, ατόμου που ο συγγραφέας όρισε ως ουσία κολλώδη και άμορφη, η οποία προσαρμόζεται στα γεγονότα και προτιμά να διαμορφώνεται μάλλον από αυτά παρά να τα διαμορφώνει. Οι επιστολές συμμορφώνονται επίσης προς αυτή τη λογική της δοκιμογραφίας που προσιδιάζει στη ζωή και στο έργο του Musil και επιδιώκει συνεχώς να σχετικοποιεί τις αντιλήψεις και την εννοιολογική προοπτική. Συντάκτης αυτών των επιστολών είναι ο Robert Musil, σύζυγος της Martha Marcolvaldi, ένας συγγραφέας που κατορθώνει να γράψει σε συνθήκες οικονομικής δυσχέρειας, που αγγίζει τα όρια της ένδειας, ένα από τα αριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας και ο οποίος είναι ταυτόχρονα ο γενικευμένος άνθρωπος χωρίς ιδιότητα του αιώνα μας, μια μεταβλητή που εξαρτάται από ένα ρευστό σύστημα σχέσεων.

Οι επιστολές αντανακλούν αυτή τη διαπλοκή μεταξύ διάνοιας και συναίσθηματος, βασιική στον Musil που εχθρεύεται τόσο τον αμυγή ορθολογισμό όσο και το συναίσθηματικό πάθος. Με τη στεγνότητα τους, την ψυχρότητά τους που ενίοτε μοιάζει με αυχμηρότητα, μας εισάγουν στο εργαστήρι της αφήγησης: οι αργόσυρτες ώρες μπροστά στη λευκή σελίδα, η υπομονετική αναμονή του ύφους, η αντίσταση που προβάλλει το μυθιστόρημα στον συγγραφέα επιβάλλουν τις συχνές διακοπές. Όλα αυτά επιτρέπουν στον Musil να φθάσει στις κορυφές μιας πυρακτωμένης ποίησης, στα αραιώδη και πυρωμένα επιφάνια της «άλλης κατάστασης», στο απόλυτο του Έρωτα και της τρέλας όπου δίνει τον τόνο η «έσχατη ερωτική ιστορία», το βλέμμα που βυθίζεται στις αβύσσους της ψυχής ως τα απρόσιτα βάθη.

Η τάση προς μια μυθική εξάχνωση της εμπειρίας συμβαδίζει με τη διευγέστερη νοητική εγρήγορση. Η συνείδηση της αξίας του ωθεί το συγγραφέα να αποδεχθεί και σχεδόν να διεκδικήσει ως αυτονόητη την υλική υποστήριξη φίλων ή θαυμαστών — μέχρι και την ίδρυση μιας εταιρείας και ενός κληροδοτήματος Robert Musil —, αλλά δεν αναστέλλει την πιο αμεύλικτη αυτοκριτική. Έτσι θα χαρακτηρίσει «βλάκα» τον *Τέρλες*², που έμελλε να συναντήσει τη δυσaréσκεια του κανονικού κοινού και την ανοχή των καταναλωτών μυθιστορημάτων καθώς και των «ευφυνών» αναγνωστών. Η βλακεία, στην οποία ο Musil αφιερώνει ένα σπινθηροβόλο και μνημειώδες δοκίμιο³, είναι όπλο αμφίστομο. Αυτή που αποδίδει στον *Τέρλες* οφείλεται στην ατέλεια της πειραματικής λογοτεχνίας, η οποία στηρίζεται στη συμβίωση ποίησης και επιστήμης: πρόκειται για στόχο ατελώς ακόμη πραγματωμένο, αλλά ο οποίος εμφανίζεται ως η μοναδική ποιητική οδός του μέλλοντος.

Καμία σχέση με τη «λαμπρή και ανόητη» γραφή των «ομηρικών»

συγγραφέων, που τους αναπολούμε ειρωνικά και μεταφορικά, αλλά που είναι κωμικά και ακαλαίσθητα αδιανόητοι στη σύγχρονη εποχή, όπως η «θείσα Όμηρος» Sigrid Undset⁴. Ευεπίδεκτος στις απαιτήσεις μιας ριζικής πολιτικής και κοινωνικής ανανέωσης, αλλά υποδειγματικά έντιμος στις απαντήσεις του για τις σχέσεις λογοτεχνίας και επανάστασης, ο Musil καταγγέλλει την ψευδαίσθηση μιας πραγματικά νέας λογοτεχνίας που γεννήθηκε από τη σοβιετική επανάσταση και ανασκευάζει φιλόφρονα τις θέσεις του Nadler για τη λογοτεχνική γένεση, κληρονομιά της φυλής: αποσυντάσσει ανελέητα τις θέσεις περί μιας λογοτεχνικής «αυστριακότητας», δηλώνοντας συνάμα το ενδιαφέρον του για συγγραφείς πολύ «αυστριακούς» όπως οι Saiko και Gütersloh: αξιολογοί δημιουργοί που το συγκεχυμένο και μονοδιάστατο λατρευτικό πάθος για τη Mitteleuropa [Κεντρική Ευρώπη] δεν κατόρθωσε να τους κάνει γνωστούς ούτε στην Ιταλία ούτε στη Γαλλία. Οι απόψεις του για κάποιους άλλους συγγραφείς εμφανίζονται πιο αμφίσημες: από αντιφατικές κρίσεις σχετικά με τον Roth ως την αντιπάθεια για τον Thomas Mann, που τον εκμηδενίζει για να ζητήσει εν συνεχεία δουλολπρεπώς τη βοήθειά του, εκδηλώνοντας εκ των υστέρων την αμαυρότερη αγνωμοσύνη.

Ο Musil δεν είναι απαλλαγμένος από τη μνησικακία ή το φθόνο που μπορεί να καταστήσουν τόσο μικροπρεπείς τους ανθρώπους των γραμμάτων και την παρέα τους. Διαμαρτύρεται για τις δεκαετίες αράδες που αφιερώνει στους *Υπνοβάτες* του Broch ο Franz Blei, σε ένα άρθρο για την επισήμανση των καλύτερων βιβλίων, έναντι των δέκα αράδων που παραχωρεί στον *Ανθρώπο χωρίς ιδιότητες*. Κατηγορεί για λογοκλοπή τον Broch, τόσο γενναιόδωρο απέναντί του, μέμφεται, τέλος, τον Mann επειδή παρουσίασε τον *Ανθρώπο χωρίς ιδιότητες* ως «ένα από τα σημαντικότερα πεζογραφικά έργα των δέκα τελευταίων ετών», εγγώμιο αρκετά επίπεδο, κυρίως εν όψει μιας ενδεχόμενης υποψηφιότητας για το βραβείο Νομπέλ.

Πρέπει ωστόσο να επανεντάξουμε αυτές τις αδυναμίες στα συμφραζόμενα των δυσκολιών της εργασίας και της επιβίωσης στα τρομερά εκείνα χρόνια της δικτατορίας, της φυγής, της πείνας, της Αποκάλυψης, που όσοι την προέβλεψαν επαληθεύτηκαν. Πρέπει άραγε να εκπλήσσει κανείς που ένας μεγαλοφυής συγγραφέας δεν είναι ήρωας, που δεν κατατάσσεται αμέσως για να πολεμήσει τον Λεβιάθαν και ζητεί δουλολπρεπώς τη χορήγηση μιας οικονομικής αρωγής από τον φασίστα αυστριακό καγκελάριο Schuschnigg; Ο Musil αναπαρέστησε, με μια ποιητική ένταση χωρίς προηγούμενο, το υλιγγιώδες κενό όπου εδραζόταν η πραγματικότητα του αιώ-

να, η αφαίρεση και η βία της εποχής, η ανθρωπολογική μεταλλαγή του σύγχρονου ατόμου.

Το γεγονός ότι υπήρξε και ο ίδιος, στη βιώτευσή του, μία από τις απειράριθμες μεταβλητές αυτού του ξέφρενου συστήματος σχέσεων που είναι ο κόσμος εν γένει και ιδιαίτερα σε εκείνα τα καταστροφικά χρόνια, δεν θα έπρεπε επίσης να μας εκπλήσσει. Διαμέσου των ολοκληρωτισμών έβλεπε να αγνογράφεται η κολλεκτιβοποίηση της ανθρωπότητας, που την πραγματώνει αυτή η μεσαία τάξη, η ολοένα πιο ακαλλιέργητη και άμορφη. Είναι ήδη πολύ το ότι είχε την πείσμονα και ασκητική εμμονή να αφιερωθεί εξ ολοκλήρου σε αυτό το μεγαλειώδες και ατελεύτητο βιβλίο⁵, «το έργο — όπως έγραφε στις 18 Νοεμβρίου 1938 στον Viktor Zuckerkandl — του οποίου είμαι αφέντης και δούλος»⁶.

Μετάφραση από τα γαλλικά: Λίζυ Τσιριμώκου
Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης
Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 27, Απρίλιος 1996.
2. Πρόκειται για το πρώτο μυθιστόρημα του Musil *Die Verwirrungen des Zöglings Törless*, 1906 (*Οι αναστατώσεις του οικότροφου Τέρλες*), που κυκλοφορεί και στη γλώσσα μας, σε μετάφραση του Αλέξανδρου Ίσαρη, *Ο νεαρός Τέρλες*, Ύψιλον, 1984. (Σ.τ.Μ.)
3. Ακριβέστερα, πρόκειται για το κείμενο μιας διάλεξης που πραγματοποιήθηκε στη Βιέννη στις 11 Μαρτίου 1937, με τίτλο «Περί βλακείας» [*Über die Dummheit*] ή καλύτερα «Περί μωρίας», εφόσον πρόθεση του Musil ήταν να προσφέρει μια σύγχρονη εκδοχή του γνωστού δοκιμίου του Ερασμού *Μωρίας εγκόμιον*. (Σ.τ.Μ.)
4. Με αυτό τον σκωπτικό χαρακτηρισμό αναφέρει στις ημερολογιακές καταγραφές του ο Musil τη νορβηγίδα μυθιστοριογράφο Sigrid Undset (1882-1949), τιμημένη με το βραβείο Νομπέλ το 1928. (Σ.τ.Μ.)
5. *Der Mann ohne Eigenschaften*, το «έργο ζωής» του Musil, στο οποίο αφιερώθηκε επί μία εικοσαετία περίπου, μένει ημιτελές όταν τον βρήκε ξαφνικά ο θάνατος

(1942). Το μυθιστόρημα κυκλοφορεί στα ελληνικά, μεταφρασμένο από την Τούλα Σιατή, *Ο άνθρωπος χωρίς ιδιότητες*, Οδυσσεύς, 1992. (Σ.τ.Μ.)

6. Άλλα έργα του Robert Musil που έχουν κυκλοφορήσει στα ελληνικά: Από τις εκδόσεις Ηριδανός *Γκράτζα*, *Το μαγεμένο σπίτι* (1978) σε μετάφραση Αλ. Ίσαρη, από τις εκδόσεις Νεφέλη *Τρεις γυναίκες* (1985) και *Λεομοί* (1986) σε μετάφραση Γ. Κεντροπή, από τις εκδόσεις Διάττων *Ο Κότσνφας* (1988) σε μετάφραση Γ. Κεντροπή, από τις εκδόσεις Δελφίν *Περί βλακείας* (1992), σε μετάφραση Γ. Κεντροπή και από τις εκδόσεις Αλεξάνδρεια *Κατάλοιπα ζωντανού συγγραφέα* (1994) σε μετάφραση Δ. Βαρθολομαίου, Γ. Κεντροπή και Μ. Κοκολάκη. (Σ.τ.Ε.)

* Ο Claudio Magris είναι συγγραφέας και καθηγητής της γερμανικής λογοτεχνίας.